

BEZDİRİ İLE MÜCADELEDE DURKHEİM'İN AHLAK EĞİTİMİ MODELİ

Ramazan TİYEK

Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
ramazan.tiyek@klu.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacını, bezdirinin önlenmesinde Emile Durkheim'in Ahlak Eğitimi Modeli'nin uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Yöntem: Araştırma sonuçlarının yorumlanması için gerekli olan veriler literatür taraması ile elde edilmiştir. Özellikle Durkheim'in Ahlak Eğitimi Modeli'nin bireylere kazandırılması ile ilgili literatür bilgilerine yer verilmiştir.

Bulgular: Ahlaki ilkelerden yoksunluk olarak da değerlendirilen bezdirinin önlenmesinde Durkheim'in Ahlak Eğitimi Modeli'nin çocuklara kazandırılması gerekliliği sonucu elde edilmektedir. Model, çocuğun ilk olarak özellikle de alışkanlıklar kazandığı ailede ahlaki eğitim alması gerektiğini daha sonra ise okul ortamında öğretmenlerinin yönlendirmesiyle ahlak eğitiminin devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Belli bir disiplin altında verilmesi gereken ahlak eğitiminin birey tarafından benimsenmesindeki en önemli koruyucu etken ise toplumsal destektir. Böylece çocukluk döneminde ahlaki ilkelere uygun davranan çocukların çalışma hayatında toplumun beklentilerine uygun davranma ihtimali artacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bezdiri, Ahlak, Alışkanlıklar, Çocukluk Dönemi, Bezdirinin Önlenmesi.

Bilgilendirme: Bu çalışma 19-22 Mayıs 2017 tarihlerinde Podgorica/Montenegro'da gerçekleştirilen **First Mediterranean International Conference on Social Sciences** isimli Kongre'de sunulan bildirinin gözden geçirilmiş son halidir.

DURKHEIM'S MORAL EDUCATION MODEL IN THE COMBATING AGAINST MOBBING

Abstract

Objectives: The purpose of this study is to assess the applicability of Emile Durkheim's Ethics Training Model in the prevention of the mobbing.

Methods: The data required for the interpretation of the research results were obtained by literature review. In particular, related to the acquisition of Durkheim's Moral Education by individuals to literature information has been included.

Results: The need for children to acquire the Moral Education Model of Durkheim is obtained as a precaution against the gesture, which is also regarded as deprivation of moral principles. The model suggests that the child must first receive moral education, especially in the habit, and then emphasizes that moral education should continue with the orientation of the teachers in the school environment. The most important protective factor in the adoption of moral education which is to be given under a certain discipline is the social support. In this way, it will increase the chances that children who behave in accordance with ethical principles in childhood will behave in accordance with the expectations of society in their working life.

Keywords: Mobbing, Morality, Habits, ChildhoodPeriod, Prevention of Mobbing.

Acknowledgement: This study is the latest revision of the paper presented at the First Congress of the International Conference on Social Sciences in Podgorica / Montenegro on 19-22 May 2017.

Giriş

Bezdiri, iş yerlerinde, okullarda vb. topluluklar içinde belirli bir kişiyi hedef alıp, çalışmalarını sistemli bir biçimde engelleyip huzursuz olmasına yol açarak yıldırma, dışlama, gözden düşürmedir. Çalışanların vakitlerinin çoğunun işyerlerinde geçtiği düşünülürken, bezdiri türü davranışlara maruz kalan kişilerin intihar edebilecek kadar bunalabildikleri görülmektedir. Bezdiri davranışlarının önlenmesinde bezdiri davranışları gerçekleşmeden önce ve bezdiri davranışları gerçekleştiikten sonra olmak üzere temelde iki tür mücadele yöntemi bulunmaktadır.

Bezdiri ile mücadelede en iyi yöntem bezdiri davranışları gerçekleşmeden önce yapılanıdır. Çünkü bezdiri gerçekleştiikten sonra mağdur idari ve yasal olarak kaybettiği haklarını elde etmiş olsa bile manevi olarak yıpranmışlığını düzeltememektedir. Dolayısıyla bezdiri davranışının işyerlerinde hiç gerçekleşmemesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bireylerin kendi şahsi hırslarını gerçekleştirmeleri için başkalarına zarar vermelerinden dolayı “ahlaksızlık” olarak değerlendirilen bezdirinin gerçekleşmesinin önüne geçilebilmesi için bireylere ahlaki düzeylerini geliştirici ahlak eğitimleri verilebilir. Ahlak eğitiminin faydalı olacağı dönemin başında ise çocukluk dönemi gelmektedir. Ahlak kuralları belirli davranışların itaat edilerek öğrenilmesi şeklinde değerlendirildiği zaman bu davranışların neden yetişkinlik dönemlerine göre çocukluk dönemlerinde daha etkili olduğu anlaşılacaktır.

Bu çalışmada “toplumun bireylerden değil, bireylerin toplumdaki oluştüğunu” yani bireylerin davranışlarını gerçekleştiren önemli bir unsur olan toplumun etkisinde olduklarını ifade eden Emile Durkheim’in Ahlak Eğitimi Modeli ile bezdiri davranışlarının önlenmesi arasındaki ilişki tartışılacaktır. Önemli bir sosyolog olan ve 1903 yılında vermiş olduğu ders notlarından oluşan Ahlak Eğitimi anlayışına göre Durkheim, çocuklara öncelikle aile ortamında alışkanlıkları aracılığıyla belli bir disiplin altında ahlak eğitimi verilebileceğini ifade etmektedir. Daha sonra ise toplumsallaşmalarında önemli bir basamak olan kurallarla dolu okulda çocuğa öğretmenleri aracılığıyla ahlak eğitiminin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hem ailede hem de okulda ahlaki davranışı öğreten ebeveynler ile öğretmenlerin kendilerinin de yapmış oldukları davranışların çocuklar tarafından özdeşim kurulmasından dolayı kendilerine dikkat etmeleri ve örnek davranışlar sergilemeleri gerekmektedir.

1. Bezdiri Kavramının Tanımı, Kapsamı ve Ayırt Edici Özellikleri

Bezdiri, İngilizce bir kelime olan “mobbing” kavramının Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. “Mobbing” ise köken olarak “Mob” sözcüğünden gelmektedir. Mob sözcüğü, “kanun dışı şiddet uygulayan düzensiz kalabalık” anlamındadır. Latince’de “kararsız kalabalık” anlamına gelen *mobile vulgus* sözcüklerinden gelmektedir (Davenport, Schwartz ve Elliott, 2003: 3; Seyyar ve Öz, 2007: 265-266). Türkçe’de “mobbing” kavramı yerine birçok kavram (psikolojik taciz, psikolojik şiddet, manevi taciz, duygusal taciz vb.) kullanılmaktadır. Türkçe’de birden fazla kavramın kullanılmasını önlemek amacıyla Türk Dil Kurumu “bezdiri” kavramının kullanılmasını önermiştir (Türk Dil Kurumu, 22.02.2011). Bu çalışmada da Türk Dil Kurumunun önerisi doğrultusunda “Bezdiri” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

İşyerinde yaşanan saldırgan davranışlar hakkında geniş araştırmaları bulunan ve literatürde çok önemli bir tanınırlığı bulunan Dr. Leymann 1980’li yıllarda, işyerinde yaşanan grup şiddetini tanımlamada cinsel taciz dışındaki olaylar için mobbing (bezdiri) kavramını kullanmıştır. Bu davranışları ilk olarak İsveç’te araştırmış, sonraları Almanya’da araştırmalarına devam etmiştir. Araştırmalarının ana temasını kendisine işyerinde “zor kişiler” olarak bildirilen çalışanları incelemek oluşturmaktadır. Bu tür kişilerin aslında “zor kişiler” olmadıklarını belirlemiştir. Zor kişilik olarak bilinen çalışan davranışlarının kalıtsal bir kişilik bozukluğu sonucunda oluşmadığını ortaya çıkarmıştır. İşyeri yapısı ve kültürünün, bu insanları “zor” sıfatıyla damgaladıkları ortamı yarattığını belirlemiştir. ‘Zor kişiler’ olarak tanımlanan bu kişilere daha sonraki süreçlerde kurumdan kendi rızaları ile ayrılmaları için hoş karşılanmayan her türlü davranışın uygulandığını tespit etmiştir. Bu durum Leymann tarafından mobbing (bezdiri) olarak adlandırılmaktadır (Davenport, Schwartz ve Elliott, 2003: 3; Yaman, 2009a: 3). Leymann’ın araştırmaları sonucundan hareketle bezdiri; çalışan yada çalışanların bir kişiye yada gruba karşı istenmeyen, onur kırıcı, küçük düşürücü ve hedef alınan kişiye zarar verici saldırgan davranışlar sergilemesi (Vega, Comer, 2005: 103) şeklinde özetlenebilir.

Bir çatışma şekli olan bezdiri davranışlarında mağdur, işyerinde bir yada birkaç kişi tarafından sistematik ve sürekli tekrar eden bir şekilde (en az haftada bir ve en az altı aylık bir süreci kapsamı), onu savunmasız ve

yardıma muhtaç bir hale getirici; tehdit edici, onun sağlığına zarar verici boyutta küçük düşürme ve kişisel haklarına el koyma sürecini yaşamasıdır. Çaresiz ve savunmasız bireye karşı etik dışı ve düşmanca uygulamalar söz konusudur. Bu tanıma göre bezdirinin oldukça sık (en az haftada bir) ya da uzun zamanda (en az altı ay) ortaya çıkması beklenmektedir (Fineman, 2003: 154-155; Namie ve Namie, 2009: 3). Saldırgan tarafından uygulanan bu davranışların uygulanma nedeni ise, kurbanın bu davranışları hak ettiğinin düşünülmesidir (Elliott, 2003: 5). Kurbanın uyumsuz bir kişiliğe sahip olduğu düşünülmektedir (Yaman, Vidinlioğlu ve Çitemel, 2010a: 1138). Başka bir kaynakta duygusal şiddet olarak ifadelendirilen bezdiri, “duyguların ve duygusal gereksinimlerin; zorlamak, aşağılamak, cezalandırmak, öfke, gerginlik boşaltmak amacıyla karşı tarafa baskı uygulayabilmek için tutarlı bir şekilde istismar edilmesi, bir yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılması” (Yetim, Şahin, 2008: 49) şeklinde tanımlanmaktadır. Anlaşıldığı üzere “Bezdiri”, insanın sergilemiş olduğu saldırgan davranışlarının bir çeşidi olarak değerlendirilebilir (Randall, 2001: 32). Bezdiri davranışlarının temel amacı saldırgan davranışlarla kurbanı rahatsız etmek, ona zarar vermektir (Hickling, 2006: 8). Zarar verme sürecinde birilerine karşı avantaj elde edebilmek amacıyla birlikte hareket etmek ve hedef alınan kişiye, kurbanı zarar verme niyeti beslemek bezdiriyi diğer davranışlardan ayıran en önemli unsurlardan biridir (Zapf ve Einarsen, 2002: 22; Randall, 2001: 34). Bezdiri davranışları saldırgan tarafından hedef alınan kişilere psikolojik olarak zarar vermek amacıyla yapılan tutumsal, davranışsal ve duygusal saldırılardır (Yaman, 2009b: 969).

2. Bezdiri-İş Ahlakı Arasındaki İlişki

2.1. Bezdiri ile Ahlak ve İş Ahlakı Arasındaki İlişki

Ahlak, bireyin doğru ile yanlış ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünüdür (Can, 2011: 135). İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü; bu konularla ilgili bilim dalıdır (Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz., 2013: 41). Ahlak, neyin iyi olması ve neden kaçınılması gerektiğini öngören bir değerler kümesi olarak değerlendirilmektedir. Toplum tarafından kabul edilen iyi davranışlar ile toplum tarafından kabul edilmeyen kötü davranış standartlarına uymak ise ahlaki sorumluluğun bir gereğidir (Ünlüönen ve Olcay, 2003; 94; Bikun, 2004; 12). Bir tezahür olarak ahlak, iyi yaşamaya dair kaygılarımızı yansıtan bir gösteren olarak kabul edilebilir (Türer, 2015: 99).

“Ahlak önceden belirlenmiş bir kurallar bütünüdür. Bu kurallar bir tür biçimsel kalıplara benzemektedirler. Biz de eylemlerimizi o kalıplara göre ayarlarız. Biz bu kuralları eyleme geçtiğimiz anda, daha üst düzeydeki ilkelere bakıp, oluşturmak durumunda değiliz. Bu kurallar bizden önce mevcut olup, bizim için hazırlanmış gibidirler. Bizimle birlikte yaşar ve bize yardımcı olurlar” (Durkheim, 2010: 49).

Ahlaki ilkelerin çalışma hayatında kullanılmasıyla iş ahlakı kavramı önemli hale gelmiştir. İş ahlâkı, ahlâki düşünce ve ilkelerin işletmecilik faaliyetlerine uygulanmasıyla ortaya çıkan bir olgu olup iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunları incelemektedir. Bu sorunlar, çalışanlar arasında, çalışanlarla yöneticiler arasında, işletme ve işletmeyle alışverişte bulunanlar yada işletmeyle çevresel faktörler arasında olabilir (Özgener, 2004: 11; Tunçay, 2009: 79). İş ahlakı, iş dünyasında hüküm süren doğru ve yanlış davranışları ele almaktadır. İş ahlakı kavramı çerçevesinde geliştirilen görüşlerin önemli bir bölümünün hareket noktasını işletmelerin günümüz toplumlarında, özel bir ahlaki sorumluluğunun olduğunun kabul edilmesi oluşturmaktadır (Kirel, 2004: 273).

Ahlaki değerlere önem verilen işletmelerde bezdiri davranışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir ortam bulunmamaktadır. Düşük ahlak standartları bezdirinin bir nedeni olarak görülmektedir (Einarsen, 2000: 388). Etik iklimin olduğu, ahlaki ilkelerin geçerli olduğu organizasyonlarda bezdiri davranışlarına rastlanmamaktadır (Harvey, Treadway, Heames ve Duke, 2008: 36; Rhodes ve diğ., 2010: 103; Yaman, 2010c: 562).

İyi ahlak iyi kurum demektir. Ahlaki saygınlığa sahip kurumlar çalışanların en iyilerini, dürüst ve saygın insanları kendilerine çekerler. Dürüst ve saygın insanlarla iş yapmak isteyen müşterileri, tüketicileri çeker ve onlarla kalıcı ilişki kurarlar. İşletmeler dürüstlükten kaynaklanan saygınlıklarını, ahlakı her çalışan için birinci öncelik haline getirerek kazanırlar (Beyster, 1998: 318). Böylece ahlaki standartların yüksek olduğu, güven ve dürüstlüğün bulunduğu bir kurumun hem başarısı yükselecek hem de toplumdaki prestiji artacaktır. Bu da

kurumun uzun süre varlığını sürdürebilmesi açısından önemlidir (Dündar, 2010: 48; Uçar, 2007: 12). Kurum içinde ortaya çıkan problemler bireyler ön plana alınmadan kurumda varolan etik standartlara göre çözülmeye çalışıldığı zaman etik dışı davranışların görülme olasılığı çok zayıf görünmektedir (Dündar, 2010: 230). Ahlaki değerler, çalışanların diğer çalışma arkadaşlarına karşı kıskançlıklarını, ihtiraslarını, onları sindirme dürtüsünü yok etmekte bilinçli, sistemli bir çalışma ortamı yaratmaktadır. Çalışanların birbirine saygılı, sevecen, iyi niyetli, işlerine ve işletmeye karşı son derece bağlı bireyler olmasını sağlamaktadır (Arslan, 2007: 45; Bulutlar ve Öz, 2009: 276).

2.2. Bezdiri Neden Ahlsızlık Olarak Değerlendirilmektedir?

İyi bir çalışma performansı, başarılı bir kariyer, güzellik vb. nedenlerle oluşan kıskançlık nedeniyle meydana gelen bezdiri, işyerindeki ahlaki ilkelerden yoksunluğun göstergesidir (Bilgel, Aytaç ve Bayram, 2006: 230; Zapf ve Einarsen, 2002: 250-251; Tengilimoğlu ve Akdemir Mansur, 2009: 78). Çalışanların hırslarını acımasızca gerçekleştirmek istemeleri onların ahlaki ilkeleri göz ardı etmelerine neden olabilmektedir. Örneğin bir çalışanın ileride gerçekleştirmek istediği amacı bir başka çalışanın amacı ile çakıştığı zaman bu iki çalışan birbirine rakip olmakta ve bunlardan bir tanesinin işyerinde kendisine yardımcı olabilecek koalisyonlar oluşturması ahlaki ilkelerin umursanmamasını ve dolayısıyla bezdiri davranışlarının başlamasına neden olabilmektedir (Zapf ve Einarsen, 2002: 251).

Ahlakın amacı, toplumsal değerlerin ön plana alınmasından dolayı insanı sınırlandırmak ve egemenlik altına almak olduğundan sınırsız zenginlik kolaylıkla bir ahlaksızlık kaynağına dönüşebilmektedir. Herhangi bir sınır tanımayan bezdiri, tamamen iş ahlakına aykırı davranışlardan oluşmaktadır. Bunun için kurumlarda, iş ahlaki bilincinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Yöneticilerin çalışanlara eşit davranmaması, kayırma ve ayrımcılık yapılması, bencillik, yolsuzluk, şiddet, baskı, dedikodu, bedensel-cinsel taciz, görev ve yetkilerin kötüye kullanılması bezdiri'ye ortam hazırlayan sebeplerden sadece birkaç tanesidir (Durkheim, 2010: 68; Arslan, 2007: 109; Demir Kaymaz, 2007: 117).

2.3. Çocukluk Dönemi ile Bezdiri Davranışları Arasındaki İlişki

Bezdiri'nin ortadan kaldırılmasında yada gerçekleşmesinin önlenmesinde önemli olan bezdiri davranışı gerçekleşmeden önce yapılan uygulamalardır. Çünkü bezdiri gerçekleştikten sonra mağdur, psikolojik olarak yıpranmış durumda olacağı için ne kadar mücadele etse de eski haline dönemeyecektir. Bundan dolayı bezdiri ile mücadele ederken en iyi yöntem onun gerçekleşmesinin önüne geçici uygulamaların benimsenmesidir. Bu kapsamda ahlaki olarak zayıf bireylerin yetişmesi ve bunun çalışma hayatındaki yansımalarının bezdiri gibi herkesi rahatsız edecek bir uygulama olmaması için toplumsal olarak mücadele içine girilmesi gerekmektedir. "Ahlaki ilkelerden yoksunluk" olarak değerlendirilebilecek bezdirinin önlenmesinde, ahlak eğitiminin çocuğa erken yaşlarda verilmesi gerekmektedir. Bu süreçte de öncelikle çocuğun toplumsallaşmaya ilk adımlarını attığı aile ve sonrasında da okul dönemindeki öğretmenlerine önemli sorumluluklar düşmektedir.

Bezdiri olarak adlandırılan saldırgan davranışları gösteren bireylerin bu davranışları göstermelerinin altında yatan nedenlerden bir tanesi de ailede geçirilen ilk zamanlarla yani çocukluk dönemlerle doğrudan ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu alanda otorite olarak kabul edilen Patterson'un araştırma sonuçlarına göre, yetişkin bireylerin toplumun beklentilerine uygun davranışlar göstermemesinde çocukluk dönemlerindeki aile ortamının etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Hoover ve Oliver, 1996: 5). Aile, çocuğun ilk eğitimini aldığı yer olması açısından çocuğun yetişmesinde önemli bir yeri olan kurumdur (Dodurgalı, 1998: 77). Yapılan başka bir çalışmada saldırgan davranışların üç yada dört yaşlarında kazanıldığı tespit edilmiştir. Bu yaşlarda çocuk başkalarının duygularını öğrenmeye başlamaktadır. Bu süreçte de kendi varlıklarını kabul ettirmek için kendilerini ısrarla ön plana çıkarmak ve inatçı davranmak istemektedirler. Bu durum yetişkinlerde şiddete meyilli olmanın belirtileridir (Byrne, 1994: 27). Çocukların isteklerine karşı ailelerin işbirlikçi yolunu seçmeleri ve onların takındıkları tavır ve izledikleri yolda, çocuğun isteklerine esir olmadıkları gibi, onu büsbütün de dışlamamalıdır (Dodurgalı, 1998: 86-87).

Pek çok psikolog, çocuğun ilk aylarının ve ilk bir iki yılının, şahsiyetin gelişmesinde çok etkili olduğunu söylemektedir. Bu devrede gereksinmelerin karşılanış biçimi, kişinin sonraki davranışlarına yön verebilmektedir (Altinköprü, 1999: 65).

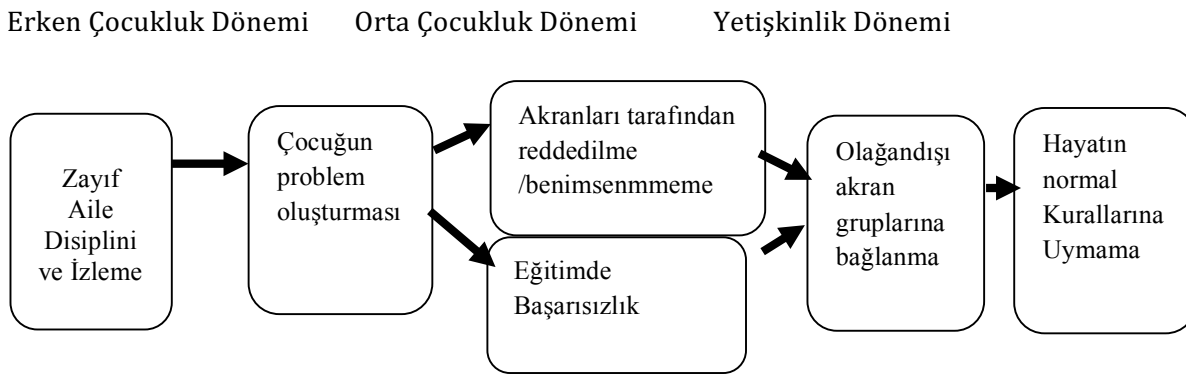
Annelerin, çocuğun herhangi bir isteğinin yerine getirilmesi, örneğin kendisine bir şey alınması için ağlayıp tutturması durumunda gösterdikleri davranışların dağılımı, iki uç eğilimle ılımlı eğilimin hemen hemen

başabaş gittiğine işaret etmektedir. Genel dağılım, annelerin ortalama yarısının (% 53,2) böyle bir durumda çocuğunun isteğini tekrar gözden geçirdiğini ve eğer makul bir istekse yerine getirdiğini, geri kalan yarısının da çocuğun isteğini ne olursa olsun yerine getirmeme yada ağlamasına dayanamayıp mutlaka yerine getirme biçimindeki iki uç davranıştan birini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu iki uç davranıştan, çocuğun isteğini her ne olursa olsun yerine getirmek yönünde olanı (% 32,6) daha ağır basmaktadır; % 13 oranında bir grup ise, her ne olursa olsun yumuşamadığını belirtmiştir (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995: 57-58).

Yapılan başka bir araştırmada suçlu gençlerin % 22'sinin dağılmış ailelerden geldikleri belirlenmiştir (Yavuzer, 1996: 145). Başka bir araştırma sonucuna göre ise okullarda şiddet uygulayan yada kendisine şiddet uygulanan çocukların % 70'inin aile yapılarının problemlili bir şekilde hayatlarını sürdürdükleri belirlenmiştir (Byrne, 1994: 21). Aile yapılarının bozukluğu yada dağılmış ailelerden gelen çocuklar, ailede alması gereken ahlaki eğitim vb. davranışlardan yoksun kalmaları açısından önemlidir.

Saldırgan davranışlara neden olan olaylar ve bunların olası sonuçlarını aşağıdaki şekil sistematik bir şekilde anlatmaktadır:

Şekil 1: Bezdire Gelişim Evreleri

Kaynak: Hoover ve Oliver, 1996: 5.

İlk çocukluk yıllarında aile ortamında özellikle “çok fazla özgürlük, çok az sevgi” olan ailelerdeki çocukların belli bir disiplinden yoksun olmaları ve isteklerinin yerine getirilmesi noktasında herhangi bir sınırın olmaması yada bu sınırın belirli olmaması ve küçük yaşlardan itibaren her istediklerini ağlayarak yaptırabilecek konuma gelmeleri, yetişkinlik dönemlerinde de onların istediklerini elde edemedikleri zaman uygun olmayan davranışları yapmalarına neden olmaktadır. Bazı çocukluk problemleri çocuğun eğitim hayatında da aynı ailedeki gibi davranmasına ve arkadaşları tarafından dışlanmasına ve eğitimde başarısız olmasına neden olabilmektedir. Bu durumda bulunan çocuk kendisine uygun olan ama normal akranlarından farklı olan sapkın, olağandışı akran gruplarına bağlılık göstermeye başlamakta ve onlar gibi davranarak toplumun beklentileri olan normal davranışları sergileyememektedir (Hoover ve Oliver, 1996: 5-7; Byrne, 1994: 22).

3. Bezdire ile Mücadelede Durkheim’in Ahlak Eğitimi Modeli

3.1. Durkheim’in Ahlak Eğitimi Anlayışı

Emile Durkheim, 1858-1917 yıllarında yaşamış önemli bir sosyolog’tur. Kapitalizmin toplumsal hayatta oluşturmuş olduğu anlaşmazlıkların çözümü için çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalarından birisi de 1903 yılında ders notlarından oluşan, toplumda ahlaklı bireylerin yetişmesini amaçlayan Ahlak Eğitimi kitabıdır. Bu çalışmada, toplumu oluşturan bireylerin içinde yaşamış oldukları toplumun beklentilerine uygun bir şekilde davranmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu durumu da “toplumun bireylerden değil, bireylerin toplumdan oluştuğunu” ifade ederek açıklamaktadır.

Durkheim, “Ahlak rasyonel bir şeyse, yalnızca akla dayalı düşünce ve duyguların ürünüyse, bu şeyi akıldışı yollarla açıklamaya çalışmanın bir anlamı olabilir mi?” şeklindeki sorusu ile ahlaki ilkelerin bilimsel veriler ışığında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır (Durkheim, 2010: 28). Ahlak eğitimi denildiğinde

sıklıkla dini eğitim akla gelmektedir. Ancak ahlak eğitimi sadece dini bir mesele değildir ve dini eğitim kapsamında ele alınmamaktadır. İyi insan yetiştirmek ve toplumsal düzeni sağlamak için ahlaki değer ve erdemlerin öğretilmesini hedefleyen ahlak eğitiminde karakter eğitimi, değerler eğitimi, vatandaşlık eğitimi gibi bir çok eğitim programı/modeli vardır (Çelik ve Toklucu, 2015: 319). Durkheim'in ahlak eğitimi anlayışında dile getirdiği önemli bir başka konu ise, ahlak için bir zorunluluk olan "bireyin kendine hakim olması"nın eğitim yoluyla bireye kazandırılabilenidir (Durkheim, 2010: 70).

3.2. Durkheim'in Ahlak Eğitiminde Disiplinin Önemi

Durkheim, ahlak kurallarının emredici olmalarından dolayı kendilerine boyun eğilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Toplum tarafından oluşturulmuş ahlaki kuralları ve ilkeleri önemli bir otorite olarak değerlendiren Durkheim, bu kurallara uyum sağlanarak toplumun gelişebileceğinden bahsetmektedir (Durkheim, 2010: 58). İnsan, kendine kural koyan, normlar, ölçütler yaratan tek canlıdır. Kurallar koyar, soydaşlarıyla ortak davranış biçimleri oluşturur, ortak simgeler, değerler yaratır. Onları âdet, töre, gelenek, ahlak, din, hukuk vb. kurumlar olarak kuşaktan kuşağa aktarır sürekliliklerini sağlar (Yavuzer, 1996: 18).

Toplumdaki kurallarla oluşturulan disiplin insanın arzularına gem vurmaya öğrenmesini sağlamaktadır. Böylece disiplin, kişiliğin özünün oluşmasında önemli bir yere sahip olacaktır (Durkheim, 2010: 74). Toplum yaşamı sanki egoların ve kuralların kıyasıya bir savaş alanı aynı zamanda gönüllü yada gönülsüz bir uzlaşmasıdır (Yavuzer, 1996: 18-19).

Yaşamak, içinde bulunduğumuz fiziksel dünyayla uyum içinde olmaktır. Yaşamak, üyesi olduğumuz sosyal dünyayla uyum içinde olmaktır. Her iki dünya da ne kadar büyük olursa olsun yine de sınırlıdır. Olağan koşullarda peşinde koştuğumuz amaçlar da aynı şekilde tanımlanmış olup, doğaya karşı gelmeden, bu sınırları aşabilmemiz mümkün değildir. Canımız neyi, ne zaman çekerse çeksün duygularımızı denetim altına almak zorundayız. Disiplinin göreviyse bu sınırları korumaktır (Durkheim, 2010: 74). Ahlak, mizaç ile birlikte doğuştan kazanılabileceği gibi alışkanlık ve eğitim ile de kazanılabilir. Başlangıçta düşünüp taşınma ile meydana gelir ve gittikçe bir alışkanlık ve huy haline gelir (Miskeveyh, 2013: 49).

Ahlaki eğitimin belirli bir disiplin altında verilmesi gerektiğini ifade eden Durkheim'e göre disiplinin tamamlayıcısı olarak cezanın da olması gerektiği yönünde bir değerlendirmesi bulunmaktadır. "Cezalandırmak demek işlediği suçu yadsıyan kişiye kuralın varlığını anımsatmak demektir" (Durkheim, 2010: 205).

Cezanın suçun hemen akabinde verilmesinin ahlaki açıdan büyük önemi vardır çünkü suçun neden olabileceği olası kötü sonuçları nötralize etmektedir. Kural çiğnediğinde ceza olarak karşılığı neyse derhal verilmelidir (Durkheim, 2010: 233). Çocuk kötü bir şey yaptığını ancak ayıplanırsa anlayabilir. Çocuk yalnızca ayıplandığı zaman hem aptalca davrandığını hem de saygı duyması gereken bir kuralı çiğnediği için kötü bir şey yaptığını anlayabilir (Durkheim, 2010: 209).

Ayrıca ceza sistemi dereceli olmalıdır, olabilecek en alt kademedden başlamalı ve bir basamaktan diğerine çok büyük bir titizlik gösterilerek geçilmelidir. Gerçekten de bir kez uygulanan bir ceza bu uygulama nedeniyle etkinliğinin bir bölümünü yitirmektedir (Durkheim, 2010: 228-229).

3.3. Ahlaki Disiplinin Çocukta Oluşturulması

Bir çocuğa ahlak eğitimi vermek demek onda şu yada bu erdem duygusunun zamanla ortaya çıkmasını sağlamak değil; zamana yayılmış bir şekilde, uygun yöntemlere başvurarak bu genel temayülleri çocukta oluşturup, genelleştirdikten sonra insanlar arasındaki ilişkilerin ayrıntılarına uygun bir şekilde çeşitlilik göstermesini sağlamaktır (Durkheim, 2010: 43).

"Çocuğun yakınları ve öğretmenleriyle olan ilişkilerinde iki koşulu yerine getirdiği görülmektedir: 1) Çocuk doğal olarak yapay yöntemlerle hipnotize edilmiş bir insanın bulunduğu edilgin bir konumdadır. Akli boş bir yazı tahtasına benzememekle birlikte, oldukça yoksul ve belli eğilimlerden başkasına sahip olamayacak durumdadır. Dolayısıyla zihinsel açıdan pek yoğun olmayan bu çevreye sokulacak her yeni düşünce pek önemli bir direnişle karşılaşmayacağından kolaylıkla eyleme geçebilecektir. Zaten çocuğun bu yüzden örnek alma hastalığına kolaylıkla yakalanabildiği, taklit etmeye çok fazla eğilimli olduğu söylenebilir. Bir eyleme tanık olduğu zaman onu bir başka yerde yeniden benzer bir şekilde canlandırmaya çalışmaktadır; 2. koşul eğitimcinin komutlarına kattığı emredici tonlamayla yerine

getirilmiş sayılabilir. Eğitimcinin iradesini dayatabilmesi kesin ve kararlı bir tavır sergilemesi gerekmektedir. Çocuk ailesi ve öğretmenlerine karşı olan ahlaki bağımlılığın bilincine, onlara olan gereksiniminin, onların entellektüel üstünlüklerinin ve bu üstünlüğün bedelinin ne olduğunun bilincine varmaya ve onları kronik bir şekilde birer otorite gibi görmeye başladığı andan itibaren onların talimatlarına uygun bir şekilde davranmakta ve böylelikle her geçen gün otoritelerinin güçlenmesine yol açmaktadır” (Durkheim, 2010: 168-169).

Çocuğun eğitimi her şeyden önce temel ruhi ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bunlar sevgi, disiplin ve özgürlüktür. Bu üç ihtiyaç birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve birlikte karşılanır. Bebeklikte sevgi ihtiyacı yoğundur, ileri yaşlarda ise sevgi ihtiyacının yanında özgürlüğü sağlama ve disiplin verme gereği de ortaya çıkar (Aydın, 2015: 394).

Yetişkin dönemde toplumun beklentilerini karşılayabilecek bireyler yetiştirilebilmesi için ailelerin çocukluk dönemine dikkat etmeleri gerekmektedir. Kant’a göre disiplinin çok erken yaşlardan itibaren oyun içinde çocuğa verilmesi gerekmektedir. Çünkü insanın doğal olarak özgürlüğe karşı bir eğilimi söz konusudur. Uzun süre tekrar edilen davranışlar artık karakterimizin bir parçası olur ve alışkanlıklara dönüşür. Alışkanlık haline gelen davranışların daha sonra terk edilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla zamanında eylemlerimiz bir disiplin ve düzen içerisinde alışkanlık haline dönüştürülmezse, sonra kazanacağımız kötü alışkanlıkların meydana getirdiği karakterimizi değiştirmemiz imkansız olacaktır (Akt: Yayla, 2005: 80). Birbirine saygılı bireyler dolayısıyla da birbirine saygılı çalışanlar yetiştirilmek isteniyorsa “toplumların karakter oluşumunun, ilerlemenin, gelişmenin ve şekillenmelerinin eğitim sayesinde olduğu unutulmamalı ve etik değerlerin eğitimle çocuklara kazandırılmaları gerekmektedir” (Özen, 2004: 199). Kant, insanın genç yaşlarda başıboş bırakılması ve hiçbir müdahalede bulunulmaması halinde yaşamının sonuna kadar vahşiliğe, ilkelliğe ait birtakım alışkanlıkları devam ettireceğine inanmaktadır (Akt: Yayla, 2005: 80).

Erken yaşta gerçekleştirilen bir çevre değişikliği yada herhangi türden karşı etkinlik gösteren etkiler gibi elverişli şartlar çocukların erken yaşlardaki olumsuz davranışlarını yetişkinlik döneminde göstermelerini engelleyebilir (Horney, 1999: 69).

3.4. Ailede Ahlaki Disiplinin Oluşturulması

İçinde yaşayanların farklı güzelliklerle gelişip olgunlaştığı mekanlar olarak “her aile bir ahlak okuludur” (Çağlayan, 2005: 38). Her ailenin kendine özgü misyonu ve vizyonu olmalı, bu misyon ve vizyon doğrultusunda geleceğe yönelik hedefler gerçekleştirmelidir. Vizyonu oluşturulmayan evlerde şaşkınlıklar yaşanır. Misyonu olmayan evler yabancılaşır. İlkeleri ve stratejileri belirli olmayan ailelerde yanlışlıklar ve hatalar çoğalır. Bu sıkıntıları yaşamamak için aileler, yaşadıkları değerler doğrultusunda, geçmişlerini, yaşadıklarını, geleceğe bakışlarını, birlik ve beraberliği sağlamada sorumluluk taşımalıdır (Çağlayan, 2005: 39). Çocuğun ahlak eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile, ahlaki duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlaki bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlak eğitimi görevini yerine getirir (Aydın, 2015: 393).

Durkheim, çocuğun “alışkanlık delisi” birisi olduğundan bahsetmektedir. Çocuk bir kez alışkanlıklar edindiğinde bu alışkanlıklara yetişkin insandan çok daha fazla sadık kalmaktadır. Çocuklarımıza kim bilir kaç kez aynı geleneksel hikayeleri tekrar tekrar anlatmışızdır. Her anlatışımızda onları sanki ilk kez dinliyorlarmış gibidirler. Devreye yeni bir hikaye girip, alışkanlıklarda küçük bir değişikliğe neden olduğu takdirde ona karşı çocukta belli bir soğukluk oluşabilmektedir (Durkheim, 2010: 163).

“Alışkanlığın çocuk bilincindeki etkisi sayesinde onu düzenli olmaya ikna edebilir, bundan hoşlanmasını sağlayabilir ve imaya açık bir varlık olması nedeniyle de, eğitim aracılığıyla çevresinde yer alan ve kendilerine boyun eğdiği ahlaki güçlerin bilincine varmasını belli bir düzeyde sağlayabiliriz” (Durkheim, 2010: 171).

Okul öncesi dönemde çocuk, kendini özdeş tutacağı model olarak anne ve babasını alır, onların özellikleriyle değer yargılarını örnek olarak benimser, hareket, tutum, konuşma gibi davranışlarını taklit etmeye uğraşır. Bir başka deyişle, çocuk, dış dünyayı anne ve babasının gözlüğü aracılığıyla görmeye çalışır (Yavuzer, 1996: 115).

Aile ortamında çocuğun istenilen davranışları gerçekleştirmesinin ana amacı çocuğun anababasına sevgiyle bağlı olduğu, onların sevgisini sürdürmek istediği içindir. Sevdiği anasına ve babasına benzemek çocuk için en

güçlü eğilimdir. Anababanın beğendiği davranışları yineleyerek özümser. Önce çok yüzeyde olan bir öykünme ile başlayan bu benimseme, giderek anababanın özelliklerinin kendi kişiliğine sindirilmesi yolunda gelişir. Başka bir deyişle, çocuk anababasıyla özdeşim yapar; onlara kendini uydurarak, daha çok sevilmek çabasına girer. Çocuğun anababaya benzeme eğilimi, onu daha uysal ve söz dinler duruma getirir. Ana, baba, çocuk ilişkisi olumlu ise, çocukta onların hoşuna giden davranışı benimseme doğal olarak gelişir (Yörükoğlu, 2011: 223).

Çocuklar, büyüklerin öğütleriyle davranışları arasındaki çelişkiyi sezmekte ustadırlar. Çocuk yalnızca kendi edindiği alışkanlıklara değil, çevresinde gözlemlediği tüm diğer alışkanlıklara karşı da saygılıdır. Davranışları bozuk olan çocuklar, kendilerine yapılması öğütlenen davranış kalıpları ile bu öğütleri yapan anne-babaların davranışları arasındaki tutarsızlıkları gözleyebilen çocuklardır. Örneğin, karısını döven bir koca, çocuğuna kardeşini dövmemeyi öğretemez (Yörükoğlu, 2011: 228; Durkheim, 2010: 164).

Piaget çocukların ahlak gelişim özelliklerini onların oyunlarını gözleyerek açıklamaya çalışmıştır. Piaget, çocuğun bilişsel gelişimi ile ahlaki yargıları arasında ilişki olduğuna inanmaktadır. Piaget'e göre altı yaşın altındaki çocukların kuralları yoktur. İşlem öncesi dönemdeki çocuklar (2-6 yaş) kuralların sabit ve değişmez olduğuna inanırlar, kurallara karşı gelmek kaçınılmaz olarak ceza ile sonuçlanır; davranış niyete göre değil sonucuna göre değerlendirilir. Bu yaştaki çocuklar, kuralların yüksek bir otorite tarafından konulduğunu ve değiştirilemez olduğunu düşünürler (Ercan, 2009: 146-147).

Başlangıçta, kuralları, yasakları olduğu gibi benimser çocuk. Okul öncesi dönemde ana ve babanın koyduğu kurallar çocuk gözünde gökten inmişcesine katı ve tartışılmaz nitelik taşırlar. Kuralların dışına çıksalar da bu inançları pek değişmez. Ruhbilimci Piaget yedi yaş öncesindeki bu ahlak anlayışına "Buyruk Ahlakı" adını veriyor. Gerçekten bu dönemde bir çocuk, annesi izin vermediği halde sokağa çıkabilir. Ama düşüp dizi sıyrılmış bunu söz dinlemeyişinin cezası olarak yorumlar (Yörükoğlu, 2011: 223). Ahlak öğretiminin herhangi bir davranışın ezberletilmesi olmadığı bilinmeli ve davranışın nedeninin çocuğa anlayabileceği şekilde açıklanması gerekmektedir (Durkheim, 2010: 148). Anlamını ve önemini bilmediğimiz bir emre körü körüne itaat ettiğimiz zaman, bu emre neden körü körüne itaat etmemiz gerektiğini bilirsek, kendimizi, en az bilinçli bir eylem sergilediğimiz zamanki kadar özgür hissedebiliriz (Durkheim, 2010: 146).

Vergani'nin araştırmasına göre, çocuğun kişiliğinin ruhsal ve psiko-sosyal alandaki oluşum döneminde en ağır sorumluluğu aileye yüklemekte ve "Çocuktaki uyumsuzluğun ortaya çıkmasında, çocuğun gelişme çağında önlemediği, hatta buna neden olduğu gerekçesiyle ailesi sorumlu tutulmalıdır" demektedir (Yavuzer, 1996: 160-161). Genel olarak daha olumlu aile, çevre ve okul ilişkileri içinde olan çocuklar daha sonraları toplumun tüm bireyleri tarafından kabul gören eşitlikçi, hoşgörülü bireyler olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2005; 194).

3.5. Okulda Ahlaki Disiplinin Oluşturulması

"İkinci çocukluk döneminin ötesine yani okul eğitimi aşamasına geçildiğinde eğer ahlaki temeller bu dönem içinde oluşturulamazsa bir daha asla kolay kolay oluşturulamamaktadır. Bu dönem çocuğa ahlaklı bir karakter kazandırılması açısından çok önemlidir" (Durkheim, 2010: 40).

Çocuğun ilk gelişmesi sırasındaki davranışlarının ya hepsi yada çoğu, genellikle ilkeldir. Çünkü çocuk yalan söyleyebilir, duymadığı ve görmediği şeyleri anlatabilir, hırsızlığa kalkışabilir, uydurma şeyler söyleyebilir, gevezelik ve lüzumsuzluk eder, kendisine ve çevresine zarar verebilir. O sürekli eğitim, yaşının ilerlemesi ve deneylerle yavaş yavaş değişir (Miskeveyh, 2013: 75).

Evde başlayan ahlak eğitimi okulda da sürer gider. Ancak bu, ahlak dersleri yoluyla değil, öğretmenlerin örnek davranışlarıyla sağlanır. Beğendiği öğretmenleriyle özdeşim yapan çocuk, evde gelişen erdemlerini yeni örneklerle zenginleştirir (Yörükoğlu, 2011: 228-229).

"Eğer başlangıçtan bu yana en ilkel sayılabilecek insan topluluklarında bile yaşam ailevi değil aileler topluluğu şeklindeyse, bunun nedeni ahlak eğitiminin yeni kuşağa aile tarafından ayrı ayrı değil klanın yaşlıları tarafından veriliyor olmasıdır. Eskiler, belli bir yaşa gelen gençleri bir araya getirip onlara dinsel inançları, ritleri, gelenekleri kısaca gruba özgü entellektüel ve ahlaki birikimi aktarmakta, öğretmektedirler. Gençleri soy birliği değil yaşlarına göre özel gruplara ayıran aile ötesi topluluklar bu şekilde ortaya çıkarak, varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Okul da bu türden bir gruptur. Çocukları aynı ilkeye uyararak bir araya getirmektedir. İlkel toplumlarda yaşlılar tarafından

yetiştirilen, yönlendirilen yeni yetmeler grubunu okul çocukları ve bu süreci de okulun ilk hali olarak gösterebiliriz. Okuldan, çocukları aileden daha gelişkin bir toplumsal yaşama hazırlamasını istemekle onun doğasına aykırı bir talepte bulunmamış sayılırız” (Durkheim, 2010: 266).

Gerçekten de okulda çocuğun davranışını önceden belirleyen bir kurallar sistemi vardır. Okula düzenli bir şekilde gitmek, belli saatte sınıfta bulunmak, belli bir şekilde giyinip, belli bir şekilde davranmak zorundadır. Sınıfta düzeni bozmamak, derslerini izleyip öğrenmek, ödevlerini belli bir özen duygusuyla yapmak vs. durumundadır. Görüldüğü gibi çocuğun uymak zorunda kaldığı birçok mecburiyet vardır. Bu mecburiyetlerin bütünü okul disiplini denilen şeyi oluşturmaktadır. Çocuğa bir disiplin anlayışı aşılamanın yolu ona okulda disipline uymayı öğretmekle mümkün olabilir (Durkheim, 2010: 177).

Okulda kurala uymayı öğrenen çocuk, genelde kurallara uymayı öğrenecek ve kurallara uymadığı zaman rahatsız olup, kendine hakim olmaya çalışacaktır. Zira amaç kurallara uymadığı zaman rahatsızlık duyması ve kendine hakim olmasını sağlamaktır. Katı görev anlayışının ilk basamağı okuldur. Ciddi denilen yaşama ilk adım burada atılmaktadır (Durkheim, 2010: 178).

Disiplin özünde, ahlak eğitiminin yeri doldurulması neredeyse imkansız bir araçtır. Öğretmen bu ahlak eğitim sürecinde çok titiz olmak durumundadır. Söz konusu olan şey yalnızca onun kişisel huzuru ve yararıyla sınırlı değildir. Hiç abartmadan sınıfta oluşacak ahlakı onun tutarlı tavır ve davranışının belirleyebileceğini söyleyebiliriz. Disiplin altına alınmamış bir sınıf hiç kuşkusuz morali bozuk bir sınıf olacaktır. Çünkü çocuklar denetlenmedikleri zaman bu durum taşkınlığa yol açmakta ve her türlü engellemeye karşı çıkmakta ve davranışlarıyla da bunu belli etmektedirler (Durkheim, 2010: 178-179).

Çocuğun gözünde kurala boyun eğilmesini sağlayan şey ona atfettiği bir tür kutsallıktır. Kural bozulduğu zaman çocuk bu kutsallığın gerçek olmadığını düşünmektedir. Çocuklar kurala boyun eğiyor, ona saygı duyuyorlarsa bunun nedeni öğretmenin kurala boyun eğmesi ve saygı duymasıdır. Öğretmen kurala saygı duymayana müdahale etmediği zaman, böyle bir göz yumma öğretmenin kurala artık eskisi gibi saygı duymadığı anlamına gelecek ve sergilediği en ufak bir kuşku, tereddüt yada inançsızlık çocuklar tarafından anında algılanacaktır (Durkheim, 2010: 204).

İnsan öğrenmesinin sosyal bir ortamda olduğu ve çocukların en önemli öğrenme yaşantılarının başkalarının davranışlarını gözleyerek meydana geldiği ifade edilmektedir. Bu nedenle kişilik gelişimi ve sosyal gelişimde insanın olumlu bir çevre ve bu çevre şartlarında iyi bir kontrol mekanizması kurması önemlidir (Acat, 2015: 461). Öğrencilerin sosyal davranışları başkalarının davranışlarını gözleyerek model alma yolu ile öğrenmeleri ve öğretmelerin de davranışları ile öğrencilerine model olabilecekleri unutulmamalıdır (Ercan, 2009: 149).

Okulda çocuğa ahlaki eğitim verilirken çocuğun iletişim halinde olmak zorunda olduğu diğer çocuklarla olan uyum ve uyumsuzluğuna da dikkat edilmelidir. Gevşek ahlaki değerlere sahip insanları bir araya getirmek onların birbirlerini daha da şımartmalarına yol açabilir. Bu yapay sınıflardaki suç ortaklığı hapisanelerdeki suç ortaklığından daha az tehlikeli değildir (Durkheim, 2010: 228).

Okulda ahlaki eğitimin verilmesi demek, sınıftaki herkesin tek bir şablon haline getirilmesi şeklinde değerlendirilmemelidir.

“Bir kral nasıl bir ulusa herhangi bir düşünce biçimini dayatamazsa, bir öğretmen de sınıfa herhangi bir düşünce biçimini dayatamaz. Daha önce de göstermiş olduğumuz gibi bir sınıfın oluşum biçimi kısmen onun karakterini de belirlemektedir. Öğretmenin görevi-oldukça sınırlandırılmış olsa bile yine de çok önemlidir-bu yaşantıyı yönlendirmek şeklindedir. Yapması gereken şey ortak duygu ve düşüncelerin oluşabileceği ortamlar oluşturmak, bunlardan sonuç çıkarmak, onları yönlendirmek ve süreklilik kazandırmaktan ibarettir” (Durkheim, 2010: 276).

Bütün sorun aynı sınıfta zorunlu olarak bir arada bulunan çocuklara alışık oldukları mevcut yaşantılarının dışında, şahsi özellikler taşımayan kolektif bir yaşantıdan nasıl zevk alabileceklerini öğretmekten ibarettir (Durkheim, 2010: 273).

3.6. Sosyal Gruplara Bağlılık

İnsanın ahlaki bir varlık olabilmesi için kendi dışında, çevresinde bulunan varlıklara bağlanması ve düzeyi ne kadar basit olursa olsun bu toplumda bir dayanışma içinde olması gerekmektedir. İşte bu yüzden ahlaki

eğitimin ilk görevi çocuğu en yakınında bulunan grup olan aileden başlayarak içinde yaşadığı topluluğa bağlamaktır (Durkheim, 2010: 105).

Psikologlar, “sosyalleşme” terimini, çocukların toplumun isteklerine göre düşünme ve davranmayı öğrendikleri süreci belirtmek için kullanırlar. Bir insan, toplumun ahlak kurallarına inanıp uyarsa ve o toplumun işleyen bir parçası olarak içinde yer alırsa, onun iyi sosyalleşmiş (toplumsallaşmış) olduğu söylenir (Kaczynski, 2013: 15).

Öyleyse ahlakı toplum üretir ve toplumsal yapı bu ahlakı kusursuz bir şekilde yansıtır. Kendimize karşı yerine getirmemiz gereken görevlerin neler olduğunu bile bize toplum söyler. Toplum bize belli bir ideal dayatır çünkü bu dayatma hayati bir öneme sahiptir (Durkheim, 2010: 114).

Piaget’e göre, ahlak gelişimi, çocuğun bilişsel gelişimine bağlı olarak çevresiyle olan sosyal etkileşimi çerçevesinde gerçekleşmektedir (Can, 2011: 135). Kohlberg’in Ahlak Gelişimi Kuramı’na göre ise, dördüncü evredeki ahlak anlayış, çevredeki önemli görülen bireylerin beklentilerine uygun davranışların uygun bulunması yerine, davranışların toplumsal sistemin yasal kurallarına ve normlarına uygun olmasını esas alır. Oldukça gelişmiş bir ahlak anlayışını temsil eden bu durumda birey, toplum içinde diğer bireylerin de haklarına saygılı olmayı benimser (Can, 2011: 139).

Ortak yaşamdan zevk almak ve bundan vazgeçemeyecek duruma gelebilmek için ortaklaşa düşünme ve davranma alışkanlığını edinmiş olmak gerekiyor. Tüm kolektif alışkanlıkların ahlakı bir boyuta sahip olmadıklarını söyleyebiliriz ancak tüm ahlakı davranışların kolektif alışkanlıklar olduğunu yadsıyamayız. Bu yüzden kolektif alışkanlıklara boyun eğmeyenlerin ahlak kurallarına da boyun eğmeyebilecekleri düşünülmektedir (Durkheim, 2010: 51).

Aile dışında katılabileceğimiz kolektif bir yaşantı yoksa bilimsel, sanatsal, mesleki vb. tüm insani etkinlik biçimleri konusunda tekil davranış biçimini yeğlediğimiz takdirde toplumsal kişiliğimizin gelişmesi çok zor ve yavaş olacaktır. Dolayısıyla ev dışı yaşantımızın yalnızlık eğilimi taşıması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu yüzden ortak yaşamın mecburiyetlerine katlanmakta oldukça zorlanıyor ve sunduğu zevklerden keyif almamaya beceremiyoruz (Durkheim, 2010: 267-269). Biz demekten zevk alabilmesi için çok sık ben dememesi gerekmektedir (Durkheim, 2010: 274).

Ahlakı davranışların bireylerin dışında birşeyleri amaçladığı söylenebilir. Bu amaçlar bireyler üstü amaçlardır. Oysa bireyleri dışladığımızda geriye bireylerden oluşan gruplar yani toplumdan başka bir şey kalmamaktadır. Öyleyse ahlakı amaçların hedefi toplumdur. Ahlaklı bir şekilde davranmak demek kolektif çıkarlar adına davranmak demektir (Durkheim, 2004: 67). Toplum kişiden birey olarak neyi bekliyorsa, sosyal bir varlık olan insan da kendini beklentiye uydurmaktadır demek mümkündür. Birey, toplumla insan olur, toplumla varlığını gerçekler (Yavuzer, 1996: 18). Gerçekten de ahlaklı olmak demek kişisel olmayan, genel, birey ve kişisel çıkarlarından bağımsız amaçların yaşama geçirilmesi demektir (Durkheim, 2010: 140).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Aristo, Ahlak (Etika) ve Kategoriler adlı kitaplarında, kötü insanın eğitimle iyi insan olacağını söyler. Ancak bu mutlak değildir. Çünkü ona göre öğütlerin tekrarlanması, eğitim, insanların iyi ve faziletli yönetimlere tabi tutulması elbette çeşitli insanlarda, çeşitli etkiler yapar. Kimisi eğitilebilir ve fazilete doğru hızla ilerler, kimisi eğitilebilmekle birlikte fazilete doğru yavaş yavaş ilerler (Miskeveyh, 2013: 51):

Kurallara uymak zorunda olan kişiler nasıl bir karaktere sahip olurlarsa olsunlar bugünkü ahlakı eylemlerle yarınki arasında bir fark yoktur. Öyleyse ahlaklı olmak belli koşullarda belli eylemlerin yinelenmesini gerektiren bir davranış biçimidir. Sonuç olarak belli alışkanlıklar edinilmesini, belli bir düzen anlayışını zorunlu kılan bir şeydir. Alışkanlık ve ahlak uygulamaları arasında öylesine bir yakınlık vardır ki, her türlü kolektif alışkanlığın zorunlu olarak ahlakı bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Durkheim, 2010: 50).

Ahlâk eğitimi, bireye öğretim yaşantıları vasıtasıyla, çevresinden modellediği davranışları alışkanlığa dönüştürme, insanın ahlâkî doğasında olan potansiyeli işleme ve yine ahlâkî temâyüllerini yönlendirme çabasıdır ve faaliyetler bu yönde sürdürülmektedir. Ahlâk eğitimi, değerlere, tutumlara ve kişiliğe hitap ettiği için bilişsel alanın bilgi, kavrama, analiz gibi basamaklarından ziyade, duyuşsal alanın, değer verme, örgütlenme

ve kişilik haline getirme gibi süreçleriyle alakalıdır. Zira bu noktada öğrenilen bilgilerin davranışa dönüştürülebilme yönüyle ahlâk eğitimi önem kazanmaktadır (Fidan Özcan, 2012: 29).

Ahlakın önündeki en büyük engel, pratik yaşamın gereksinimlerinin artırılması sonucu oluşan ikiyüzlü, şekilci sözde ahlakıdır (Yakupoğlu, 1997:16). İyi ahlak iyi işletme demektir. Ahlaki saygınlığa sahip şirketler çalışanların en iyilerini, dürüst ve saygın insanları kendilerine çekerler (Beyster, 1998: 318). Böylece etik standartların yüksek olduğu, güven ve dürüstlüğü bulunduğu bir örgütün hem başarısı yükselecek hem de toplumdaki prestiji artacaktır. Bu da kurumun uzun süre varlığını sürdürebilmesi açısından önemli bir kazanım olacaktır (Dündar, 2010: 48; Uçar, 2007; 12).

Ahlak eğitimi, toplumsal alanda bireylerin daha sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri ve toplumun da varlığını sürdürebilmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışma hayatında ise huzurun kaynağı olarak değerlendirilebilir. Neoliberal piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu çalışma hayatında özellikle 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan bezdiri kavramı insanların kendi hırs ve amaçlarını gerçekleştirirken başkalarına nasıl zarar verdiklerini hiç düşünmedikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Oysa bir insanın başka bir insana zarar vermesi toplumsal yaşamın dolayısıyla da çalışma hayatının sürekliliğinin sağlanabilmesi için kabul edilebilir birşey değildir. Bezdiri hangi niyet ile gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin ahlaksızlık olarak değerlendirilmektedir. Ahlaksızlığın giderilebilmesi için de yapılması gerekenlerden bir tanesi, bireylere erken yaşlarda ahlak eğitiminin kazandırılmasıdır. Çünkü ahlaki ilkeler erken yaşlarda benimsetilmeye çalışıldığı zaman kalıcı ve faydalı olmaktadır. Daha sonra bireyler yetişkin olduklarında çevrelerinde gelişen olayları daha önce elde ettikleri bilgi ve becerilerle değerlendirdiklerinde ahlaki ilkelerin dışında hareket etmemeye çalışacaklardır. Bundan dolayı mantıksal ilişkiler kurularak bilimsel verilerle desteklenen Durkheim'in Ahlak Eğitimi Modeli'nin toplumdaki herkes tarafından benimsenmesi ve uygulanmasının Durkheim'in yaşadığı döneme göre daha çok önem taşımaktadır. Emile Durkheim'in yaşadığı dönemde toplumsal ilişkiler daha kuvvetli iken günümüzde özellikle bireysel ilişkiler ve bireycilik ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında "Durkheim'in Ahlak Eğitimi modeli günümüz için geçersiz olarak değerlendirilebilir" şeklindeki bir kaygının yersiz olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü ahlak eğitimi ile ilgili Durkheim'in üzerinde durmuş olduğu konular belirli bir davranışın ezberletilmesi yada sadece yaşanan dönemin gereklerine uygun bir ahlak eğitimi olmayıp evrensel ilkelerden oluşmaktadır. Bundan dolayı günümüzde de geçerli olduğu gibi bundan sonraki süreçlerde de geçerli olacaktır. Ayrıca günümüzde çalışma hayatında bireysel ilişkilerin ön planda olmasında da ahlaki ilkelerin yeteri kadar benimsenmemesinin neticesi olduğu unutulmamalıdır. Bezdiri'yi önleyici birçok faktör olmakla birlikte ahlak eğitiminin önemi gözden kaçırılmamalıdır. Bezdiri'nin çalışma hayatında gerçekleşmeden önlenmesi için çalışma hayatında ahlaki ilkeleri kendisine rehber edinen bireylerin çoğalmasına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde bezdiri gerçekleştikten sonra yapılan önleyici mekanizmalar mağdurun zararlarını en aza indirmek için yapılan uğraşlardır ki bunlar bireyde belirli düzeyde bir yıpranma meydana geldikten sonra yapılmaktadır.

Kaynakça

- Acat, M. B. (2015). "Ahlak Eğitiminde Rol Model Referansları". Musa Kazım Arıcan vd. (Ed.), Eğitim ve Ahlak Şurası (457-478). Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Aydın, M.Z. (2015). "Ailede Ahlak Eğitimi". Musa Kazım Arıcan vd. (Ed.), Eğitim ve Ahlak Şurası (388-411). Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Beyster, J. R. (1998). "Ahlaki ve Girişimciliği Pekiştirmek". Rosen, Robert H. (Ed.). İnsan Yönetimi (Çev. Gündüz Bulut). (318-328). İstanbul: MESS Yayınları.
- Bilgel, N., Aytaç, S. ve Bayram, N. (2006). Bullying in Turkish White-Collar Workers. *Occupational Medicine*, (56), 226-231.
- Burnet, J. (2008). Aristoteles Eğitim Üzerine (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Byrne, B. (1994). Coping with Bullying in Schools. London: Cassell Publishing.
- Can, G. (2011). "Kişilik Gelişimi". Yeşilyaprak, B (Ed.). Eğitim Psikolojisi (2. Baskı) (119-153). Ankara: Pegem Akademi.

- Çağlayan, A. (2005). Ahlak Pusulası. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Çamdibi, H. (2012). Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Çelik, Z. ve Dilruba T. (2015). “Batıda Eğitim Müfredatında Ahlak Eğitimi”. Musa Kazım Arıcan vd. (Ed.), Eğitim ve Ahlak Şurası (316-332). Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Çileli, M. (1986). Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi. Ankara : V Yayınları.
- Davenport, N., Ruth D. S. ve Elliott, G.P. (2003), Mobbing, (Çev: Osman Cem ÖnerToy). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dodurgalı, A. (1998). Ailede Çocuğun Din Eğitimi (2. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). Ahlak Eğitimi (1902-1903) (Çev. O. Adanır) İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Durkheim, E. (2006). Toplumsal İşbölümü (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2010). Ahlak Eğitimi (2. Baskı). (Çev. O. Adanır). İstanbul: Say Yayınları.
- Einarsen, S. (2000). Harassment and Bullying At Work:A Review of The Scandinavian Approach. *Aggression and Violent Behavior*. 5 (4), 379-401.
- Elliott, G.P. (2003). School Mobbing and Emotional Abuse. New York: Brunner Routledge.
- Eraş, D. (2007). Ahlak Felsefesinden Ahlak Bilimine: Emile Durkheim. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ercan, L. (2009). “Okul Döneminde (6-11) Gelişim”. Ataman, A. (Ed.). Gelişim ve Öğrenme (4. Baskı) (138-157). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Fidan Özcan, F. (2012). Durkheim ve Dewey'in Ahlak Eğitimi İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Fineman, S. (2003). Understanding Emotion At Work. London: Sage Publishing.
- Harvey, M., Treadway, D., Thompson J. H. ve Duke A. (2008). Bullying in the 21 st Century Global Organization: An Ethical Perspective. *Journal of Business Ethics*. (85), 27-40.
- Hickling, K. (2006). Workplace Bullying, Workplace Bullying in the NHS: RANDLE. Abingdon: Jacqueline, Radcliffe Publishing.
- Hoover, J. H. ve Ronald O. (1996). The Bullying Prevention Handbook. Bloomington: National Education Service.
- Horney, K. (1999). Çağımızın Nevrotik Kişiliği (Çev. Selçuk Budak), (4. Baskı). Ankara: Öteki Matbaası.
- Hız, E. İ. (2013). Mekarim-i Ahlak (Güzel Ahlak). Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Kaczynski, T. (2013). Sanayi Toplumu ve Geleceği (2. Baskı). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Kant, I. (2006). Eğitim Üzerine (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köylü, M. (2006). Küresel Ahlak Eğitimi. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Miskeveyh, İ. (2013). Tenzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi) (2. Baskı b.). (Çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, & C. Tunç) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Namie, G. ve Namie, R. (2009). The Bully At Work: What You Can Do to Stop the Hurt and Reclaim Your Dignity On the Job (2. Baskı). Naperville: Sourcebooks.
- Randall, P. (2001). Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims, New York: Brunner-Routledge,

- Seyyar, A. ve Selek Öz, C. (2007). İnsan Kaynakları Terimleri Ansiklopedik Sözlük. Sakarya: Değişim Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995). Ailede Çocuk Eğitimi. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Türer, C. (2015). “Ahlak ve Eğitim: Şahsiyetin Oluşturulması”. Musa Kazım Arıcan vd. (Ed.), Eğitim ve Ahlak Şurası (97-112). Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Vega, G. ve Debra R. C. (2005). Sticks and Stones Break Your Bones, but Words can Break Your Spirit: Bullying in the Workplace. *Journal of Business Ethics*. (58), 101-109.
- Yaman, E. (2009a). Yönetim Psikolojisi Açısından İşyerinde Psikoşiddet-Mobbing-. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yaman, E. (2009b). Psikoşiddet (Mobbing) Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (2), Cilt: 9, Sayı: 2, 967-988.
- Yaman, E. (2010c). Psikoşiddete (Mobbinge) Maruz Kalan Öğretim Elemanlarının Örgüt Kültürüne ve İklimine İlişkin Algıları, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (1), 547-578.
- Yaman, E., Vidinlioğlu, Ö. ve Çitemel, N. (2010a). İşyerinde Psikoşiddet, Motivasyon ve Huzur: Öğretmenler çok şey mi bekliyor? Psikoşiddet Mağduru Öğretmenler Üzerine, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 1136-1151
- Yavuzer, H. (1996). Çocuk ve Suç (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yenişehirlioğlu, Ş. (1990). “İnsan Nedir ve Eğitilebilir Mi?”. Ergün, M. (Ed.). (1-14). Ankara: Ankara Üniversitesi I. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi.
- Yetim, D. ve Şahin, E.M. (2008). Aile Hekimliğinde Kadına Yönelik Şiddete Yaklaşım, *Aile Hekimliği Dergisi*, 2 (2), 48-53.
- Yörükoğlu, A. (2011). Çocuk Ruh Sağlığı (31. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yücel, H.-A. (1993). İyi Vatandaş İyi İnsan. Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi Basımevi.
- Zapf, D. ve Einarsen, S.(2002). “Mobbing At Work: Escalated Conflicts in Organizations”. Suzy Fox, Paul E. Spector (Ed.). Counterproductive Work Behavior (237-270). Washington: American Psychological Association.